

ОНОВЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСАД КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 7–9 КЛАСАХ І ЗАВДАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Неллі Бондаренко,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України*

Глобалізаційні процеси зумовили позитивні зрушення в усіх сферах життя людства й уможливили розв'язання проблем його безпеки, кліматичних змін, сировинних ресурсів, забезпечення шляхів прогресивного розвитку. Водночас глобалізація призвела до розмивання природних меж, які століттями зберігали соціально-культурні сфери різних суспільств. Стихійна тенденція до їх інтеграції й уніфікації актуалізувала проблему негативного впливу глобалізації на розвиток національних культур з огляду на небезпеку втрати їх унікальності. Специфіка української ситуації полягає в тому, що державі надто дорогою ціною доводиться долати наслідки сотлітнього лінгвоциду, двомовності за упослідження мови титульної нації, що призвели до неефективної мовної політики, витіснення української мови на маргінеси суспільного життя, декларованості її державного статусу, браку реальних умов для його утвердження навіть після розпаду срср і відновлення Україною власної державності. Попри те що жорстока війна спричинила тектонічні зрушення в «самоідентифікації національно дезорієнтованої частини суспільства» [4, с. 7],

українська мова, яка «робить Україну Україною, а українців – українцями <...>, з населення гуртує народ, визначає не схоже на інші обличчя нації, досі не посіла належного їй місця на чолі державотворчих чинників, не стала “стрижневою ознакою українськості”». Адже саме через опанування мови формується українська національна і культурна ідентичність [2]. Тому настільки важливо формувати в учнів розуміння визначальної ролі державної мови в самоідентифікації українців як нації й у знищенні якої московити вбачають демонтаж самої нації, позбавлення її права на існування.

Компетентнісне навчання української мови у 7–9 класах закладів загальної середньої освіти має ґрунтуватися на таких «трьох китах» як наявні мовні теорії, результати лінгвістичних досліджень, педагогічні концепції. 1. Мовні теорії – це зокрема когнітивна лінгвістика, що вивчає: а) мовленнєві процеси у взаємозв’язку з мисленневими, які лежать в основі розуміння, продукування й використання мови; б) способи, якими особа сприймає, обробляє і розуміє мову через такі когнітивні процеси як увага, пам’ять, уява, мислення; в) роль когнітивних схем у формуванні мовленневих структур і значень слів. 2. Соціокультурна лінгвістика, яка досліджує вплив соціальних і культурних чинників на мовленнєві явища, феномен мовної ідентичності: а) як соціальні умови, зокрема класова, етнічна належність, соціальний статус тощо впливають на мовленнєві явища й мовні спільноти; б) як мова відображає і відтворює культурні цінності, традиції й норми з погляду мовлення як складника соціокультурного контексту; в) як мова співвідноситься з ідентичністю людини, відчуттям належності до певної групи чи спільноти. 3. Функціональна граматики, що розглядає мовленнєві структури з погляду їх комунікаційних функцій: а) які комунікаційні цілі реалізують мовленнєві структури; як мовні одиниці використовують для вирішення певних завдань; б) яка роль контексту з огляду на його важливість у розумінні й використанні мови й узалежненість

мовленнєвих структур від ситуації спілкування; в) як синтаксичні конструкції й лексичні одиниці відображають комунікаційні інтенції мовця з огляду на взаємозв'язок між формою і змістом висловлювання.

Лінгвістичні засади навчання української мови у 7–9 класах оновлюватимуться завдяки впровадженню результатів дослідження таких мовознавчих проблем: 1. Мовна діяльність в онлайн-середовищі і вплив соціальних мереж на мовленнєві процеси: а) аналіз характеристик онлайн-спілкування: вивчення особливостей мовленнєвої активності користувачів у соціальних мережах, форумах, чат-кімнатах тощо; б) вплив соціальних мереж на мовленнєві звички й надання користувачем переваг тим чи тим мовним засобам у щоденному спілкуванні; в) лінгвістичний аналіз інтернет-мови: вивчення нових лексичних одиниць, фразеологізмів і граматичних структур, що з'явилися в результаті активного використання всемережжя. 2. Аналіз змін у сучасній українській літературній мові включно з новими словами, фразеологізмами і граматичними конструкціями: а) неологізми, їх походження: вивчення новоутворених слів, їх походження й механізмів привласнення мовою; в) зміни в семантиці й уживанні слів: аналіз змін у значенні й використанні деяких словосполучень і фразеологізмів у різних соціокультурних контекстах; в) еволюція граматичних структур: дослідження змін у синтаксичних і морфологічних особливостях української мови, зокрема під впливом міжмовних впливів і технологічного розвитку [5].

Враховання вчителем лінгвістичних засад компетентнісного навчання української мови у 7–9 класах передбачає: усвідомлення учнями української мови як державотворчого чинника, засобу ідентифікації мовця з нацією й українським народом; її екзистенційної ролі для збереження й утвердження українців як нації; усвідомлення ролі української мови як засобу фіксування й міжпоколінної трансмісії історичних подій, культурних і духовних цінностей українства;

формування ціннісного ставлення до української мови і життєвої потреби в її належному опануванні; вивчення й аналіз сучасних тенденцій в українській мові; розгляд мови з погляду культурологічних аспектів; з'ясування основних мовознавчих понять; дослідження мови в аспекті функціонування мовних одиниць і явищ у мовленні; роботу з текстами різних типів, стилів і жанрів мовлення; опанування учнями норм сучасної української літературної мови з урахуванням специфіки різних розділів науки про мову в процесі їх вивчення; опанування естетики мовлення в процесі роботи над орфоепією; вивчення лексичного складу мови, з'ясування значень слів і фразеологізмів з метою формування в учнів потреби уточнювати, розширювати й збагачувати свій словниковий запас; опрацювання словотвірних засобів мови; вичерпне розуміння смислу речень і змісту текстів, засвоєння мовних засобів вираження їх; вивчення правил побудови простих і складних речень, типів речень, засобів зв'язку між словами в реченні; поглиблене вивчення синтаксису, практикоорієнтований аналіз синтаксичних конструкцій і речень під час опрацювання синтаксису; вивчення стилістичних засобів мови, які використовують для досягнення ефективності мовлення; опанування мови як засобу вираження й передачі емоцій, почуттів, переживань; вивчення основ культури мови; роботу зі словниками й довідниками з метою навчання узвичаєного користування ними;

Компетентнісне навчання української мови у контексті сучасних тенденцій збагачує лінгвістичні засади такими аспектами, важливими для формування повноцінного мовного середовища і розвитку українськомовної компетентності: збагачення змісту навчання української мови патріотично-виховним матеріалом [3]; перманентне оновлення змісту навчання [1]; акцентування екзистенційної ролі української мови як оберега для захисників і запоруки буття української нації у контексті російсько-української війни; розкриття мовної

самобутності, унікальних особливостей української мови, які роблять її відмінною від решти мов; вивчення культурологічних аспектів мови, пов'язаних із культурою, традиціями, звичаями українського народу; розвиток в учнів мовної самосвідомості, усвідомлення важливості української мови, її ролі в українському суспільстві; сприяння учням у мовній самореалізації, розкриття власних можливостей через вивчення й використання української мови як засобу самовираження і самоствердження особистості; застосування сучасних технологій у навчанні української мови, інтерактивних завдань, відеоуроків, мультимедійних засобів тощо у річищі мовної технологізації тощо.

Тенденції розвитку лінгвістичних засад компетентнісного навчання української мови, що зазнаватимуть перефокусування на різних етапах навчання, вбачаємо у зростанні уваги до еволюційних процесів у мові й необхідності їх регулювання; вивченні аспектів мови, пов'язаних із культурою, традиціями і звичаями українського народу; сприянні розвитку мовної самобутності; поглибленні вивчення мовної творчості й мовної етики; використанні мовних технологій для кращого засвоєння матеріалу; самореалізації через роботу з текстом і змістовну мовленнєву діяльність; посиленні уваги до розвитку мовної самосвідомості; застосування когнітивних методів для розвитку українськомовної компетентності; до лінгвістичної технологізації й використання сучасних засобів навчання.

У контексті активного розвитку й поширення інтернету чітко визначилися тенденції щодо використання української мови у всемережжі, зумовлені принциповою відмінністю комунікаційних процесів у живому й інтернет-спілкуванні. Глобалізація вже узалежнила статус української мови від світових процесів, відкрила доступ для проникнення в українськомовне середовище різних невластивих їй явищ, спричинила зміни в структурі ще не окріпшої української мови. Комунікаційна глобалізація позначилася на українській

культури, на спілкуванні, зміні лексичного складу української мови з огляду на агресивне й не завжди мотивоване входження англіцизмів. Мовознавець Юрій Шевчук наголошує, що нерідко новомодні англійські запозичення беруть не з оригіналу, а з російської мови разом зі зробленим нею ж спотворенням, як, наприклад, «“хаб” від англійського *hub* “осередок”, “центр”. Українською це мало би бути *габ*, як *Гельсинки*, а не Хельсінки, *голдінг*, а не холдінг тощо. Як величезна більшість новомодніх запозичень чи, як кажуть мовознавці, етранжизмів, *хаб* є непотрібним, бо дублює своїм значенням давно наявні слова *осередок*, *вузол* та *центр*» [6]. Трансформація комунікаційного простору спричинила також зміну мови й спектру засобів, характерних для кожного стилю. Ці тенденції, на жаль, прогресують з огляду на масове поширення такого засобу масової комунікації як інтернет і з великою імовірністю визначатимуть перспективи розвитку української мови.

Поступ мовної освіти потребуватиме неослабної уваги до нових тенденцій, які можуть вплинути на майбутнє компетентнісного навчання української мови. Щоб запобігти некерованості небажаних процесів, необхідно привернути увагу наукової спільноти до проблем функціонування української мови у всіх сферах життя суспільства і зокрема у всемережжі. Потребують дослідження: мовна специфіка спілкування в інтернеті; нерелевантні раніше особливості і явища мови з метою їх визначення й подальшої стратифікації змін, визначення нових механізмів, які впливають на її структуру; соціальні різновиди і комунікаційні аспекти онлайн-спілкування; прогнозування тенденцій використання української мови в інтернеті задля запобігання небажаних її трансформацій тощо.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні таких проблем як: розвиток цифрової мовної освіти; використання цифрових технологій у мовній освіті, розробка й оцінювання мобільних додатків, онлайн-ресурсів, інтерактивних платформ для навчання української мови; вплив культурних і

міжкультурних аспектів на вивчення української мови; мовна інтеракція в онлайн-середовищі; вплив використання соціальних мереж, онлайн-комунікації й віртуальних спільнот на навчання української мови і мовну практику учнів; культура спілкування в інтернеті; мовна реалізація в інтернет-просторі: вплив мовної самореалізації учнів у віртуальному середовищі на їх мовні вміння і мовленнєву діяльність.

Використана література

1. Бондаренко Н. В. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–21.
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів*. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/>
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. *Українська патріотика: тексти і завдання. 5–11 класи*. Навчально-методичний посібник. Київ: Фенікс, 2024. 144 с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738206/>.
4. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 6–15. Першодрук: Київ: ВД «КМ Academia», 1999. 31 с.
5. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Шевчук Ю. *Непереклад англіцизмів і зросійщення. Чому не чути профільних інституцій України?* URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-anhlitsyzmy/32793406.html>